

POLISH LIBRARIANS ASSOCIATION

PROPOSITIONS AND MATERIALS

LIBRARY STANDARDS.

**Models and experiences
of European Community**

Proceedings of the national conference
of Polish Library Association and National Library,
Warsaw, December 11th, 2003

WYDAWNICTWO

SBP

WARSAW 2003

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

PROPOZYCJE I MATERIAŁY

STANDARDY BIBLIOTECZNE

**Wzorce i doświadczenia
Unii Europejskiej**

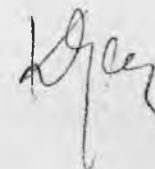
Materiały z ogólnopolskiej konferencji
Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich i Biblioteki Narodowej
Warszawa, 11 grudnia 2003 r.

WYDAWNICTWO

SBP

WARSZAWA 2003

O PRÓBIE WYZNACZENIA STANDARDÓW DLA POLSKICH BIBLIOTEK NAUKOWYCH

Wystąpienie nasze, przygotowane konkretnie na dzisiejsze spotkanie, nie odpowiada jednak bezpośrednio na jego hasło wywoławcze. Nie prezentujemy bowiem – o czym szczegółowo powiemy – gotowych rozwiązań stosowanych w krajach Unii Europejskiej w odniesieniu do bibliotek naukowych. Jest natomiast próbą poinformowania o prowadzonych w tym zakresie badaniach w Polsce, w czym nawiązujemy do słów Stanisława Czajki wypowiedzianych w zagajeniu do dzisiejszego spotkania, a wskazujących wagę i konieczność prowadzenia właśnie tego typu poszukiwań.

Zagadnienia związane z wypracowaniem i zastosowaniem standardów w polskich bibliotekach różnych typów są w ostatnim czasie problemami dość często poruszonymi na naszych spotkaniach, konferencjach oraz w publikacjach. Jest to zrozumiałe nie tylko w kontekście wejścia do Unii i konieczności przystosowania – podobnie jak wielu innych – i tej sfery życia do obowiązujących w niej przepisów i norm. Stanowi to również wynik naszego zmienionego podejścia do zarządzania bibliotekami albo przynajmniej coraz powszechniejszej świadomości, że powinniśmy je zmienić. Przed laty szukaliśmy pewnych norm praktycznie wyłącznie po to, aby przekonywać naszych organizatorów do konieczności zwiększenia środków przeznaczanych na zakup książek i czasopism oraz dodania nowego etatu w związku z rozwojem biblioteki czy wzrostem liczebności obsługiwanej grupy użytkowników. Dziś poszukujemy norm i standardów, aby próbować określać efektywność naszych działań oraz poziom zadowolenia naszych czytelników.

O tym, czym te „normy” mają być i jak je nazwać, dyskutujemy ostatnio sporo: „standardy” czy „wytyczne”? To pytanie pojawia się często¹. Pierwsze rozumiane jako normy, kryteria, za których pomocą można mierzyć i oceniać działalność biblioteczną, czy poszczególne biblioteki i prowadzoną przez nich działalność. Drugie (wytyczne) mają charakter mniej obligatoryjny, a bardziej przyszłościowy, wskazując, którą drogą i w jakim kierunku należy podążać. W Polsce – ale okazuje się i na świecie – tak rozumiane normy czy wytyczne były opracowane w pewnym zakresie w przeszłości; obecnie proponowane są głównie dla bibliotek publicznych i szkolnych. Inne typy i grupy mają się pod tym względem gorzej. Uwaga ta dotyczy także interesujących nas bibliotek naukowych.

Przegląd dostępnej na ten temat literatury drukowanej i materiałów elektronicznych² wskazuje wiele dróg poszukiwania rozwiązań, ale przynosi niestety bardzo mało konkretnych, mogących stanowić dla nas punkt odniesienia. Użyliśmy sformułowania „dostępnych” z tego względu, że próby dotarcia do „wnętrza” wielu z projektów zagranicznych kończyły się niepowodzeniem. Na obecnym etapie badań dotarliśmy właściwie wyłącznie do pewnych rozważań teoretycznych, metodologicznych. Analiza pewnych adresów elektronicznych wskazywała bowiem, iż drugą część projektów stanowią pewne propozycje wskaźników, lecz dostęp do nich obwarowany został koniecznością posiadania haseł. Z uwagi na krótki czas przygotowywania tego wystąpienia haseł tych nie udało się zdobyć i tym samym owych ukrytych wskaźników poznać. Dysponujemy więc obecnie, w odniesieniu do bibliotek naukowych, stosunkowo dużą ilością publikowanego materiału statystycznego. Materiał ten, dostępny w różnej postaci, daje nam pewne możliwości obserwowania stopnia występowania określonych zjawisk

¹ Por. np. wstęp do: *Działalność bibliotek publicznych. Wytyczne IFLA/UNESCO*. Warszawa 2002 s. 9-10.

² Zob. zestawienie przygotowane przez L. Derfert-Wolf: *Badania efektywności bibliotek i statystyka biblioteczna – zasoby sieci*. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/48>

ilościowych (jakościowych właściwie pośrednio) oraz ewentualnie tendencji występujących w zakresie ich kształtowania na przestrzeni lat. Czy te dane statystyczne mogą być dla nas bezpośrednio przydatne? Wydaje się, że niestety nie. Decyduje o tym głównie odmienność warunków, w których funkcjonują te biblioteki zagraniczne i w Polsce. Wspomniane zróżnicowanie warunków to zarówno:

- inne struktury organizacji nauki i jej instytucji,
- odmienne zasady finansowania,
- zróżnicowanie grup obsługiwanych użytkowników i zadań, które biblioteki zaliczane do naukowych pełnią.

Niemожność bezpośredniego wykorzystania do prowadzenia badań porównawczych tych zestawień statystycznych wynika również z ogromnego zróżnicowania owych statystyk. Jeśli porównamy zestawienia statystyczne polskich bibliotek naukowych sporządzone dla potrzeb GUS-u z zestawieniami np. brytyjskich bibliotek akademickich działających w ramach SCOUNL-u (ale i australijskimi, niemieckimi, amerykańskimi i innymi), to spoglądamy jakby na dwa różne stany rzeczy. Szczupłość naszych dotychczasowych zestawień z obszernością i zróżnicowaniem tych drugich **pokazuje nam właściwie od czego mamy zacząć**. Do tego problemu powrócimy.

Drugi niezwykle ważny problem stanowi samo zróżnicowanie bibliotek zaliczanych do grupy bibliotek naukowych. Stanowi to problem nie tylko w Polsce, ale na całym świecie. Istnieją oczywiście próby (np. ARL – Stowarzyszenia Bibliotek Naukowych) prowadzenia badań obejmujących całą tę zróżnicowaną grupę bibliotek. W tym przypadku obejmują one dane dotyczące:

- zbiorów (książki, czasopisma, inne materiały),
- wydatków (na zbiory, płace, oprawy itd.),
- personelu (liczebność, struktura wykształcenia),
- zarejestrowanych użytkowników,
- szkolenia użytkowników,
- świadczonych usług informacyjnych,
- udostępnień (miejscowych, międzybibliotecznych).

Świadomość występowania wspomnianych różnic oraz – z założenia – bardzo ogólny charakter wytycznych, pozwala je traktować tylko właściwie jako punkt wyjścia do opracowania kwestionariusza naszych badań.

Oczywiście możemy posługiwać się w prowadzonych badaniach wytycznymi zawartymi w normie ISO 11620. Znamy ją wszyscy, więc tylko przypomnimy, iż zawiera ona sugestie dotyczące metodologii badań, metodyki gromadzenia danych, opisywania i interpretacji wskaźników efektywności bibliotek. Norma ta, oczywiście zgodnie ze swym założeniem i charakterem, też nie daje nam bezpośredniego materiału porównawczego.

Wspomniana uprzednio złożoność charakteru i funkcji bibliotek zaliczanych do naukowych stanowi w zasadzie przeszkodę nie do usunięcia i powoduje niemożność wypracowania obszernego zestawu jednolitych norm i standardów dla nich wszystkich. Tak w skali makro, jak i skali mikro, czyli jednego państwa. Są tu wielkie i stare biblioteki uniwersyteckie, ale i nowe w tej grupie, inaczej zorganizowane i o odmiennych w części zadaniach, biblioteki młodych uczelni typu uniwersyteckiego (podział w badaniach niemieckich na tzw. stare i młode uniwersytety); występuje zróżnicowanie wśród akademickich na ogólne i specjalistyczne (techniczne, rolnicze jak również z zakresu sztuki); ma miejsce zróżnicowanie z uwagi na obsługiwane środowisko (ogólną dostępność, ale i wprowadzane ograniczenia czy zamknięcie dla określonej, wąskiej grupy odbiorców). W grupie tej odnajdujemy także duże i tradycyjne biblioteki publiczne zaliczone do naukowych, a z drugiej strony małe wyspecjalizowane biblioteki PAN-owskie czy instytutów branżowych, instytucji centralnych. To niepełne zestawienie bibliotek zaliczanych do naukowych, i ogólne wskazanie ich zróżnicowania uzasadnia przyjętą tezę, iż wypracowanie jednakowych, wspólnych standardów czy norm dla tak rozumianych bibliotek naukowych jest praktycznie niemożliwe.

Powracając do poruszonego na wstępie problemu, odwołajmy się także do doświadczeń Jacka i Anny Osiewalskich, którzy podjęli próbę badania efektywności naszych

bibliotek akademickich³. Odmienny sposób interpretacji stawianych pytań, niemożność udzielenia odpowiedzi z uwagi na brak danych statystycznych, zróżnicowany sposób zbierania danych wynikający z braku ścisłego określenia, co należy ujmować wyliczając określone dane, sprawiły, że wiele bibliotek nie udzieliło wyczerpującej odpowiedzi a część udzielało odpowiedzi złych. Oczywiście, można wskazać normę PN-EN ISO 2789:1998 *Informacja i dokumentacja: Międzynarodowa statystyka biblioteczna*, której zastosowanie ułatwia zbieranie danych, umożliwiając opracowywanie statystyk bibliotecznych dla celów sprawozdawczości międzynarodowej. Zbierane i podawane przez poszczególne biblioteki dane statystyczne muszą być w sposób bezpośredni porównywalne. Mówimy o tym dlatego, iż w dotychczasowych badaniach realizowanych obecnie pod egidą Konferencji Dyrektorów Polskich Bibliotek Szkół Wyższych spotkamy się nadal z brakiem odpowiedzi na część pytań w związku z niezbierniem dotąd określonych informacji czy... niemożnością uzyskania ich od własnych organów administracyjnych.

Podsumowując ten fragment rozważań, powiedzmy iż w chwili obecnej tak w skali Unii, jak i w Polsce brak standardów dla bibliotek naukowych, w tym pewnych, węższych ich rodzajów. W naszym przypadku to także stan dużego zróżnicowania sposobu zbierania danych statystycznych utrudniający prowadzenie badań porównawczych i wypracowanie wskaźników czy norm i standardów, W tym zakresie wykazujemy, niestety, pewne opóźnienie w stosunku do dużej części krajów Unii. Wyznaczyło to niejako pierwsze zadanie, którym stało się dążenie do standaryzacji danych.

³ Por.: J. Osiewalski, A. Osiewalska: *Dane przekrojowo-czasowe w badaniu efektywności kosztowej bibliotek akademickich*. W: *Standaryzacja kosztów w bibliotekach naukowych*. Lublin 2000 s.170-186, oraz A.Osiewalska: *Praktyka badań porównawczych bibliotek akademickich USA i krajów Unii Europejskiej*. W: *Badania porównawcze polskich bibliotek naukowych*. Krakow 2001 s.40-41.

Dyskusje środowiskowe, w tym przeprowadzone w ramach zespołu roboczego przekonały nas, że ustalone w przyszłości standardy dla bibliotek naukowych będą musiały być zróżnicowane dla różnych grup zaliczanych do nich bibliotek, ale równocześnie, że **metodologia prowadzonych badań, stosowana terminologia, sposób wyliczenia określonych danych winny być identyczne**. Wyliczone w ten sposób wartości wskaźników, które będą stanowiły podstawę do określenia standardów dla określonych typów czy grup bibliotek, będą mogły być również podstawą do określania np. poziomu kształtowania się ich wzajemnych proporcji. Rozumiemy to tak, że jeśli nawet nie będzie możliwe przyjęcie identycznego wskaźnika dla wszystkich bibliotek, to realne stanie się określenie w skali makro, że gdy dla danej grupy bibliotek wskaźnik ten winien wynosić X, dla innej np. $\frac{1}{2} X$ lub $3X$.

Przyjmując założenie, że wskaźniki będą wyliczane dla różnych grup bibliotek, stawiamy się równocześnie w sytuacji korzystniejszej z punktu widzenia możliwości prowadzenia badań porównawczych w skali europejskiej czy światowej. Przenosząc to chociażby na grunt najbliższych nam bibliotek uczelnianych, możemy bowiem nawiązywać w badaniach do wytycznych IFLA dla bibliotek akademickich z 1996 r.⁴. Możemy również skorzystać z wyników badań porównawczych prowadzonych w 1998 r. przez Unię w ramach programu „LibEcon2000” czy powszechnie w Polsce znanych dzięki publikacji SBP, wytycznych dla brytyjskich bibliotek akademickich⁵. W tej ostatniej publikacji zamieszczono również tzw. Raport Folleta oraz opracowanie Komitetu Doradczego SCONUL ds. budownictwa (normatywy techniczne). Podobnych krajowych

⁴ *IFLA Guidelines Measuring Quality: International Guidelines for Performance Measurement In Academic Libraries*

⁵ Badania Unii dostępne pod adresem: <http://www.libecon-2000.org.millenniumstudy>. Drugie ze wspomnianych to: *Guidelines for college libraries: recommendations for performance and resourcing*. Ed. By K.Ennis. Londyn 1995 przedrukowane w wyborze w *Zarządzanie biblioteką. Najnowsze kierunki w bibliotekarstwie brytyjskim*. Wybór tekstów. Warszawa 1998 s.41-83.

wytucznych czy propozycji znajdziemy zapewne więcej. Możliwe będzie więc porównywanie proponowanych przez nas dla polskich bibliotek naukowych wskaźników i norm z obowiązującymi w krajach Unii. Jednocześnie raz jeszcze podkreślmy, że nie mogą być one dla nas standardami gotowymi do przeniesienia, z uwagi na wskazywaną odmienność warunków funkcjonowania naszych bibliotek naukowych.

Wychodząc od takich założeń, rozpoczęto w Polsce badania, których efektem może stać się w przyszłości opracowanie określonych standardów dla bibliotek naukowych. Wszyscy rozumiemy, że nie chodzi tu o standardy związane z opracowaniem np. danych katalogowych czy bibliograficznych. Tym się nie zajmujemy. Nie chcemy również zajmować się tym, co w swej propozycji uporządkowania norm i standardów Jacek Wojciechowski⁶ nazywa normami organizacyjnymi. Nie interesuje nas właściwie struktura bibliotek i nie chcemy budować struktury idealnej czy obligatoryjnej. Uważamy, że nie ma to sensu w odniesieniu do bibliotek naukowych. Chcemy badać i wypracowywać ewentualne wskaźniki, np. w odniesieniu do liczby personelu zajmującego się określonymi pracami czy działaniami, nie zakładając jednak, że ma on zajmować się nimi w ramach tak czy inaczej skonstruowanej struktury. Podobnie czynią to Niemcy w swoich badaniach, choć dość szczegółowo dzielą wyliczone wskaźniki na wyższy i niższy personel biblioteczny, czego my w chwili obecnej nie robimy. Szczegółowo także nie zajmujemy się właściwie standardami konstrukcyjno-przestrzennymi, gdyż w zasadzie ograniczamy te wskaźniki do dotyczących powierzchni oraz liczby miejsc w czytelnich przypadających na 1 użytkownika. Wydaje się też, iż nie powinno się zbyt szczegółowo próbować wnikać we wskaźniki natury technicznej (np. liczba komputerów czy drukarek) i określać na tej podstawie standardów z uwagi na szybkie zmiany techniczne w tym zakresie. Czy warto np. próbować określać, że na 5 kompu-

⁶ Wojciechowski J.: *Standardy: tak i nie*. „Bibliotekarz” 2002 nr 10 s. 3-6.

terów mają przypadać 2 drukarki, gdy dochodzimy obecnie do wniosku, że tańsze w eksploatacji (i mniej ich musimy kupić) są duże maszyny pozwalające drukować sieciowo. Skupiamy się natomiast w zasadniczy sposób na wskaźnikach finansowo-materialnych i usługowych.

Kilkakrotnie w ostatnim fragmencie wspominaliśmy o Zespole Roboczym i prowadzonych przez niego badaniach. Rozwijając krótko ten temat przypomnimy, iż badania zapoczątkował zespół bibliotek technicznych, który w ramach Programu TEMPUS JEP prowadził je w latach 1998-2000. Zaangażowanie tego zespołu oraz obiecujące wyniki⁷ sprawiły, iż badania te były kontynuowane przez szerszy już zespół środowiskowy, który w ostatnim okresie pracuje już jako Zespół ds. Standaryzacji⁸, powołany przez Radę Wykonawczą Konferencji Dyrektorów Bibliotek Szkół Wyższych; jego działania są wspierane przez MENiS. Wypowiadający się na temat standardów J. Maj pisał, że próba ich wyznaczenia to nie zadanie dla małego zespołu, pracującego bez „wsparcia” administracyjnego. Sądzymy, że my jako zespół organizacyjny, inicjujący badania, uzyskamy wsparcie reszty dyrektorów bibliotek naukowych, którzy włącza się aktywnie do wypełniania ankiet i dyskusji na temat koniecznych uzupełnień i poprawek. W ten sposób końcowy efekt stanie się w jakiś sposób efektem wspólnej naszej pracy.

Prowadzone badania skupiały się do 2003 r. na opracowaniu właściwego formularza ankiety, który byłby formularzem uniwersalnym, dającym się zastosować w róż-

⁷ M.in. publikacje: L. Derfert-Wolf, J. Goc, M. Górski, J. Sobięga: *Analiza funkcjonowania bibliotek z uwzględnieniem wybranych wskaźników efektywności (aspekty finansowe)*. W: *Standaryzacja...* op. cit., s. 37-52; zestaw referatów w publikacji pokonferencyjnej *Badania porównawcze...* op. cit., opracowanych na podstawie zmodyfikowanej ankiety wspomnianego zespołu

⁸ Por.: L. Derfert-Wolf, M. Górski: *Analiza funkcjonowania polskich bibliotek naukowych w Polsce – program do gromadzenia i przetwarzania danych*. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/48/>

nych grupach bibliotek naukowych, ale równocześnie uwzględniającym ich pewne zróżnicowanie. Tworząc formularz sięgaliśmy oczywiście do pewnych propozycji stosowanych w krajach UE. Zakładaliśmy również, że dzięki podjętej próbie ujednoczenia terminologii, wskazania wielkości, które należy w odpowiedzi na określone pytanie ujmować, wskazanie sposobu ich wyliczenia, powstaną warunki do właściwego obliczenia wskaźników oraz na koniec, że „zmusimy” poprzez to wszystkie biblioteki do rozpoczęcia zbierania niezbędnych danych statystycznych, których być może do tej pory nie gromadziły.

Ankieta została przetestowana na wybranej grupie bibliotek, co pozwoliło usunąć dostrzeżone mankamenty, uprościć czy inaczej zdefiniować pytania, ujednoczyć pewne sformułowania (np. fundusz dydaktyczny, źródła elektroniczne, użytkownik, użytkownik potencjalny), wskazać jakie wydatki ujmować w konkretnej kategorii (np. wydatki na szkolenia). Do problemów z ostatniej grupy należał też np. problem ujmowania w badaniach zbiorów specjalnych. W statystykach tradycyjnych pod tym pojęciem rozumieliśmy i łącznie ujmowaliśmy dotąd tzw. tradycyjne zbiory specjalne, jak i normy, patenty. Owocowało to tym, iż najwięcej zbiorów specjalnych w Polsce wykazują biblioteki techniczne. Gdybyśmy na tej podstawie mówili np. o nakładach na konserwację czy ochronę zbiorów specjalnych, uzyskiwalibyśmy co najmniej dziwne wyliczenia. Dlatego w ankiecie i badaniach rozdzieliliśmy te grupy materiałów. Poważnym zagadnieniem stało się także wyłączenie lub nie, księgozbiorów dydaktycznych. Część bibliotek nie prowadzi ich jako wydzielonych, część ma je skromniejsze, a w innych stanowią dużą część zbiorów. Czy wpłynie to na charakter wyliczonych wskaźników? Zdecydowano się nie wydzielać tej kategorii zbiorów i ujmować ją łącznie z innymi. Podobnego typu działań podjęto wiele, komentując dokładnie każde pytanie. Stąd komentarz do ankiety jest bez wątpienia obszerny, lecz pozwolić to powinno, według nas, na uniknięcie sporej liczby błędów na etapie udzielania odpowiedzi na ankietę. Wydaje się, iż pewną część wątpliwości udało się już rozwiązać. Kilka pytań – o czym później – czeka jeszcze na rozstrzygnięcie.

Nie będziemy dokładnie omawiać całej ankiety. Jest ona obszerna, gdyż składa się z 50, w części mocno rozbudowanych, pytań. Zbudowana w pewnym zakresie na podstawie wspomnianych powyżej wytycznych, uwzględnia różne zalecenia z nich płynące, dostosowane jednak do naszych realiów. Zamyka się ona w działach:

- Pracownicy (liczba ogólnie, z podziałem na wiek, wykształcenie, obsługę podstawowych sfer działania biblioteki – nieformalnie wydzielonych działów).

- Zbiory biblioteczne (stan ogółem, wpływy i selekcja w danym roku z podziałem na różne kategorie zbiorów, w tym także wydzielone zasoby elektroniczne).

- Budżet (procentowy udział w budżecie wpływów z różnych źródeł i wydatków na różne ich kategorie, rozbite w poszczególnych grupach na dość wąskie zakresy).

- Infrastruktura (powierzchnia, liczba miejsc w czytelnich, liczba PC, sprzęt specjalistyczny).

- Udostępnianie zbiorów (potencjalni i zarejestrowani użytkownicy, wolny dostęp, katalogi w Internecie, elektroniczna rejestracja, liczba udostępnień i wypożyczeń, także międzybibliotecznych, godziny otwarcia, średni okres wypożyczenia).

- Usługi informacyjne (liczba usług tradycyjnych i elektronicznych – logowań do baz, czasopism, na stronę WWW).

- Dydaktyka (liczba różnych godzin przeznaczonych na szkolenia, kategorie objętych nimi użytkowników).

- Wydawnictwa własne, bazy danych własne (z podziałem wg zasięgu).

- Współpraca bibliotek, aktywność (liczba kontrahentów wymiany, zrealizowane projekty, konferencje i inne imprezy, liczba wyjazdów pracowników, liczba publikacji własnych pracowników).

Widać więc pewną różnicę w stosunku do przywoływanych wcześniej propozycji ARL-u.

Bardzo ważną część ankiety stanowią dwa ostatnie elementy pokazujące wybrane wskaźniki efektywności. Pierwszą grupę z nich musi wyliczyć wypełniający ankietę, druga generowana jest automatycznie na podstawie udzielonych odpowiedzi. Program skonstruowany jest tak, że udzielenie

błędnych odpowiedzi i niewypełnienie pola sygnalizowane jest przez fakt niemożności zatwierdzenia ankiety przez system i równoczesne wskazanie pytań, na które odpowiedziano niewłaściwie. Program, przeliczając bowiem określone wskaźniki, dostrzega, iż dane wyliczenie nie jest właściwe, gdyż wiadomo na przykład, że dany wskaźnik nie może być większy lub mniejszy od określonego wielkością „X”. Oczywiście, jeśli ktoś poda dane szacunkowe, zbliżone tylko mniej lub bardziej do rzeczywistych, system nie jest w stanie tego stwierdzić. Dlatego domagamy się wyliczenia i podawania w ankiecie autentycznych wielkości. System pozwala również na automatyczne „usunięcie” z formularza ankiety pytań, które nie dotyczą danej grupy bibliotek. Jeśli odpowiadający zakreśli w pierwszym pytaniu informację, iż odpowiedź dotyczy biblioteki publicznej, system nie pokazuje pytań dotyczących, np. liczby studentów czy podobnych pytań skierowanych wyłącznie do bibliotek uczelnianych. Szczegółowo budowę programu, zasad jego działania, dostępności dla określonych grup użytkowników omówili Lidia Derfert-Wolf i Marek Górski na łamach EBIB-u⁹.

Widać więc wyraźnie, że na tym etapie badań staramy się uzyskać wiele konkretnych wskaźników, gdyż wiadomo że tylko wskaźniki, a nie dane statystyczne można porównywać. Należą do nich np.:

- wydatki na 1 studenta/użytkownika,
- wydatki na zakup materiałów bibliotecznych na 1 studenta/użytkownika,
- wydatki na zakup książek na 1 studenta/użytkownika,
- budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni,
- czas przysposobienia dokumentu,
- zbiory opracowane komputerowo jako procent ogólnej liczby zbiorów,
- procent opisów katalogowych pobieranych ze źródeł zewnętrznych,
- procent pracowników biblioteki jako procent ogólnej liczby pracowników uczelni,

⁹ Por.: L. Derfert-Wolf, M. Górski: *Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce – program do gromadzenia i przetwarzania danych*. Dostęp: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/48/>

- procent zarejestrowanych użytkowników w stosunku do liczby potencjalnych użytkowników,
- liczby: woluminów ogółem, książek i nabytków na 1 studenta/użytkownika,
- liczba studentów/użytkowników na 1 pracownika,
- powierzchnia biblioteki przypadająca na 1 studenta/użytkownika,
- liczba studentów/użytkowników na 1 miejsce w czytelniach,
- liczby wypożyczeń na: 1 studenta/użytkownika i na 1 pracownika,
- stopień wykorzystania zbiorów,
- liczba zamówień międzybibliotecznych w stosunku do wszystkich zamówień,
- liczba dostarczonych informacji na 1 pracownika oraz na 1 użytkownika,
- liczba godzin szkoleń na 1 pracownika.

Oczywiście, jako zespół prowadzący badania, jesteśmy świadomi również tego – co sygnalizowaliśmy wcześniej – że nie wszystkie wątpliwości rozstrzygnęliśmy i nie na wszystkie pytania – w tym te zbliżające nasze badania do podobnych badań prowadzonych w Europie – udzieliliśmy odpowiedzi. Będziemy musieli w niedalekiej przyszłości pomyśleć, np. o ewentualnym wypracowaniu wag dla poszczególnych grup bibliotek w celu uczynienia wyliczonych dla nich wskaźników porównywalnymi. Staniemy więc przed problemem, czy przyjąć rozumienie wag w pojęciu niemieckim czy anglosaskim. Pierwsi rozumieją pod tym pojęciem przyjęty dla danej dyscypliny wskaźnik określający jej ważność, drudzy odnoszą go do wyliczenia udziału procentowego budżetu biblioteki w budżecie szkoły, gdzie waga oznacza nowe programy, zawansowanie prac badawczych, lokalizację uczelni w kilku miejscach itp.¹⁰. Nie mamy także sprecyzowanego pojęcia „student obliczeniowy”, które powszechnie stosowane jest w zachodnich

¹⁰ Por.: A. Jazdon: *Normy, standardy, wskaźniki w zarządzaniu zbiorami*. W: *Badania porównawcze...*, op.cit., s.117-118.

badaniach porównawczych. Widać więc, że przed zespołem jest niemało jeszcze pracy, aby prowadzone badania były w swych założeniach zbliżone do badań zachodnich w miarę maksymalnie, a tym samym, aby wyliczone wskaźniki i ewentualnie określane nimi normy mogły służyć prowadzeniu porównań.

Wierzmy, że badania prowadzone przez okres kilku lat pozwolą podjąć próbę wyznaczenia standardów rozumianych jako wspomniane na początku normy czy kryteria umożliwiające także dokonywanie ocen bibliotek. Dotykamy tu problemu, który nie jest w chwili obecnej rozstrzygnięty i który wywołuje sporo emocji. Czemu te badania mają służyć? Jak wielokrotnie wspominaliśmy dyrektorom poszczególnych bibliotek – do obserwowania i analizy własnej instytucji, do doskonalenia systemu zarządzania, do porównywania jak wskaźniki charakteryzujące własną instytucję, mają się do wskaźników wyliczanych dla wszystkich bibliotek naukowych w kraju, czy tylko ich danej grupy (np. bibliotek uczelni rolniczych). Powinny one służyć do wypracowania standardów jako obowiązujących „poziomów”, których osiągnięcie winno być dążeniem każdej instytucji. I nie zgadzamy się z J. Wojciechowskim, który z przekąsem pytał, czy wyliczenie, iż w zbiorach posiadamy więcej książek na 100 czytelników niż zakłada wskaźnik, ma się wiązać z ich spalaniem. Gdy okaże się, iż np. wskaźniki selekcji, wskaźniki finansowania innych sfer działania, a nie tylko budowania zbiorów będą właściwe, to sądzimy, że stanowić to może tylko powód do chluby, że osiągamy wielkości wyższe od przyjętych za normę, nie zaniedbując równomiernego, zgodnego z normami rozwoju całej instytucji. Jeśli wyliczenie będzie niższe od wskaźnika, powinniśmy się zastanowić, co zrobić, aby go osiągnąć. Pozostaje jednak pytanie ostatnie: czy za kilka lat pewne wskaźniki i normy mają stanowić punkt odniesienia do oceny bibliotek, a tym samym np. do poziomu ich finansowania? Osobiście uważamy, że tak. Nie będzie to sprawą prostą, i być może do tej oceny trzeba będzie wybrać tylko kilka wskaźników o podstawowym, decydującym charakterze, inne traktując jako drugoplanowe.

Stąd tak duże zabiegi przedstawicieli Zespołu ds. Standaryzacji, aby przekonać jak największą liczbę bibliotek naukowych do podjęcia trudu wypełnienia ankiety, dostępnej pod adresem <http://ssk.bu.amu.edu.pl/standaryzacja>. Tylko duża liczba odpowiedzi ze zróżnicowanych bibliotek pozwoli nam uzyskać materiał służący dalszemu doskonaleniu badań, także wypracowaniu wskaźników, które po obróbce, po pewnym uśrednieniu na podstawie badań wieloletnich, przyjęciu określonych „wag” i być może jeszcze innych uwarunkowań ujawnionych w toku badań, pozwolą doprowadzić je do szczęśliwego zakończenia. Do chwili obecnej, u administratora badań zarejestrowało się 30 bibliotek.

Czy skonstruowana przez nas ankieta jest trudna? Przy pierwszym zetknięciu się z nią może się taką wydawać, lecz doświadczyliśmy, że jej opracowanie pozwala ją „polubić”. Dlatego zależy nam, aby jeszcze przed zakończeniem 2003 r., jak najwięcej bibliotek wypełniło ją danymi za 2002 r., uzyskując w ten sposób doświadczenie szczególnie ważne w tych przypadkach, gdy biblioteka dotąd nie zbierała określonych danych.

Dla przykładu podamy jeden ze wzorów służących w badaniach niemieckich wyliczaniu liczby personelu dla biblioteki naukowej:

$$P = \frac{925n + 4n + 42n + 500n + 45n + 7n + [2,5n + 5n + 10n + 15n] \times 1,1 + 5n + 0,2n + 20n}{z \quad mf \quad zs \quad zt \quad lobl \quad r \quad afn \quad amag \quad flg \quad fln} \times \frac{1,35 + [(n \times T) + (T \times n \times OT)] + [(n \times T) + (T \times n \times OT)]}{k \quad k \quad kr \quad k \quad ausk \quad ausk \quad auskr \quad ausk}$$

92 400

gdzie 92 400 oznacza ilość minut w roku roboczym¹¹. Myślę, że tak skomplikowanych wyliczeń nie będziemy proponować żadnemu z dyrektorów naszych bibliotek.

¹¹ *Erfolgreiches Management von Bibliotheken und Informations-einrichtungen. Hamburg, s. 4/3.6 s.4.*

Podsumowując, można stwierdzić, iż w odniesieniu do bibliotek naukowych czy ich poszczególnych grup, brak jest jednoznacznych i powszechnie stosowanych standardów, możliwych nie tyle do zastosowania, ale i – traktowanych jako punkt odniesienia – do prowadzenia bezpośrednich porównań. Istnieją pewne rozwiązania krajowe, np. w zakresie bibliotek akademickich, które być może będą pomocne w naszych późniejszych analizach. Jak wspominaliśmy, staramy się dostosowywać metodologię naszych badań do stosowanej w krajach europejskich. Obecnie jesteśmy w sytuacji porównywalnej do występującej w wielu krajach Europy, tj. prowadzenia badań służących skonstruowaniu właściwego formularza ankiety do zbierania ujednoliconych danych statystycznych, aby na tej podstawie obliczać wskaźniki mogące służyć w przyszłości za podstawę budowania ewentualnych standardów. W tych badaniach możemy posługiwać się wspomnianą normą ISO 11620, co oczywiście ułatwia realizację przyjętych założeń (porównywalności ze wskaźnikami w państwach Unii). Na marginesie warto dodać, że badaniami naszymi zainteresowane są również ośrodki zagraniczne, co skłoniło redakcję brytyjskiego czasopisma LIRN do zaproponowania Zespołowi ds. Standaryzacji przygotowania artykułu opisującego nasze doświadczenia. Artykuł został przyjęty do druku. Wierzymy również, iż nadal badania Zespołu wspierać będzie MENiS oraz iż życzliwie dopingować nas będą do ich ukończenia, deklarujące także duże zainteresowanie ich końcowymi wynikami: KRASP, PKA oraz dawny KBN.

Nawiązując do tematu dzisiejszego seminarium należy powiedzieć, że opisana powyżej sytuacja sprawiła, iż praktycznie – poza jedną drobną próbą – nie podejmowano wysiłków na rzecz zaproponowania w Polsce konkretnych wskaźników dla bibliotek naukowych. Próba, o której mowa, to referat przygotowany przez autora tego artykułu na konferencję krakowską, a dotyczący wskaźników i standardów w zakresie zarządzania zbiorami. Propozycja oparta została na wynikach ankiety, które jednak trudno uznać za reprezentatywne z uwagi na skromną liczbę bibliotek ob-

jętych badaniami. Wyniki porównywano praktycznie wyłącznie ze wspomnianymi *Wytycznymi dla bibliotek akademickich* w Wlk. Brytanii. Okazuje się jednak, że pewne wielkości wyliczone jako średnie dla bibliotek polskich współgrają ze wspomnianymi wytycznymi brytyjskimi. Dotyczy to np. udziału budżetu biblioteki w budżecie uczelni (zaproponowano 3%), wysokości środków przeznaczanych na 1 studenta obliczeniowego, odniesionych do średniej ceny książki (zaproponowano 30 euro), minimalnej wielkości zbiorów przypadającej na 1 studenta (zaproponowano 20 przy 17-18 euro w Wlk. Brytanii). Są jednak i wskaźniki, które znacznie odbiegały od brytyjskich, np. zakładany okres wymiany księgozbioru (12-15 lat u nas wyliczalny na 40 lat). Wymaga, to jak widać, pogłębionych i poszerzonych badań, tak aby wypracowane propozycje miały uzasadnienie, a z drugiej strony, byśmy nie byli zmuszeni – w przypadku braku własnych rozwiązań – do ewentualnego przyjmowania standardów nie odpowiadających naszej rzeczywistości.

KOMPUTERYZACJA

1. Wskaźnik – 1 stanowisko robocze na 1000 mieszk.

6331 mieszk. / 1000 = 6 stanowisk

2. Wskaźnik – 1 stanowisko dostępu do komputera na 5 000 mieszk.

6331 mieszk. / 5000 = 1,3 stanowiska

1. Biblioteka Gminy Brudzew – 1 stanowisko robocze

2. BRAK

W najbliższej przyszłości należy uruchomić 1 stanowisko komputerowe dla użytkowników z dostępem do Internetu.

Opracowany materiał powinien służyć do planowania działań zmierzających do rozbudowy odpowiedniego księgozbioru, zwiększania powierzchni lokalowej i unowocześniania pracy Bibliotek w gminie Brudzew.

Pomoc ze strony władz samorządowych i zrozumienie funkcji, jaką powinna pełnić biblioteka w środowisku lokalnym oraz duże zaangażowanie samych bibliotekarzy pozwolą realizować planowane działania i osiągnąć status efektywnej biblioteki publicznej w społeczeństwie informacyjnym.

Oprac. *Wanda Grzeszkiewicz*

Spis treści

Od redaktora	5
Małgorzata Kisilowska, Elżbieta Barbara Zybert STANDARDY DLA BIBLIOTEK SZKOLNYCH I PUBLICZNYCH ...	9
Krystyna Jazdon, Artur Jazdon O PRÓBACH WYZNACZENIA STANDARDÓW DLA POLSKICH BIBLIOTEK NAUKOWYCH	38
Grażyna Lewandowicz STANDARDY DLA BIBLIOTEK DZIECIĘCYCH I MŁODZIEŻY	54
Elżbieta Górka PROPOZYCJE WYPOSAŻENIA POLSKICH BIBLIOTEK PUBLICZNYCH W TECHNIKĘ KOMPUTEROWĄ	61
Jan Wołosz POTRZEBY, MOŻLIWOŚCI, PROPOZYCJE NIEKTÓRYCH STANDARDÓW DLA BIBLIOTEK PUBLICZNYCH	66
AUTORZY I UCZESTNICY	78
ANEKSY	
1. Normatyw techniczny projektowania bibliotek publicznych (1968 r.) ...	84
2. Wytyczne dotyczące organizowania bibliotek dla dzieci i młodzieży (1974 r.?)	100
3. Tekst IFLA dot. bibliotek dla dzieci i młodzieży	110
4. Zarządzenie Nr 42 Ministra Kultury i Sztuki (1980) w sprawie norm zaopatrzenia bibliotek publicznych w nowości wydawnicze	117
5. Zarządzenie Nr 13 Ministra Kultury i Sztuki (1978) w sprawie ustalenia wskaźników zatrudnienia w bibliotekach publicznych	118
6. Biblioteki w powiecie tureckim (przykład).	121